

Από τον συγγραφέα του μπεστ σέλερ
Στην Ευρώπη

ΓΕΕΡΤ ΜΑΚ

**ΜΕΓΑΛΕΣ
ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ**

**ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ
ΕΥΡΩΠΗΣ**

1999-2021

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΙΝΩ ΒΑΝ ΝΤΑΪΚ-ΜΠΑΛΤΑ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Πρόλογος – 2018-2019	13
1 Το κέρασ της Αμάλθειας-1999	23
2 Ειρήνη – 2000	58
Αϊντίν	82
3 Φόβος – 2001	89
4 Μεγαλείο – 2004	117
5 Αριθμοί – 2004	147
6 Όχι, non – 2005	161
Στέβεν	194
7 Brothers – 2008	204
Άννα	243
8 Αλήθεια – 2010	252
Κώστας και Έφν	276
9 Αλληλεγγύη – 2012	282
10 Φαντάσματα του περλθόντος – 2014	328
Ουμάγια	377
Ιντερμέτζο – 2019	382
11 Η γν της επαγγελίας – 2015	421
12 Γουίγκαν – 2016	469
13 Μόνοι – 2017	514
Ιντερμέτζο Β΄ – 2017	559
Μπαρτ	572
14 Μεγάλες προσδοκίες – 2018-2021	581
Επίλογος	622
Ευχαριστίες	673
Βιβλιογραφία και άλλες πηγές	677

2 | Ειρήνη

2000

1

Στο Κίρκενες τα σύνορα με τη Ρωσία αποτελούνται από μια σειρά από κίτρινα και κόκκινα πασσαλάκια, σε απόσταση ακριβώς τεσσάρων μέτρων μεταξύ τους – ακριβώς στη μέση βρίσκονται τα σύνορα. Μήκους συνολικά 95 χιλιομέτρων. Το 2018 η φύλαξη από το πασσαλάκι 177 έως το 396 βρισκόταν στα χέρια του λόχου Γιάρφγιουρ, μιας μικρής νορβηγικής στρατιωτικής μονάδας αποτελούμενης από περίπου εκατόν είκοσι άντρες και γυναίκες. Περιπολούσαν, εκτελούσαν αστυνομικά καθήκοντα, αλλά όταν στο συνοριοφυλάκιο ακουγόταν το σήμα «Ετοιμαστείτε», μπορούσαν να εξορμήσουν μέσα σε πέντε λεπτά, ετοιμοπόλεμοι.

Η Νορβηγία έχει λιγότερους από πεντέμισι εκατομμύρια κατοίκους – περίπου όσους έχει η πόλη της Αγίας Πετρούπολης από μόνη της. Έτσι είναι οι συσχετισμοί. Εκείνον τον ίδιο χρόνο, το 2018, η χώρα είχε θεσπίσει εκ νέου το πακέτο εκτάκτου ανάγκης. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου κάθε Νορβηγός έπρεπε να έχει στο σπίτι του μια παρτίδα καυσόξυλα και αποξηραμένες ρέγκες, τώρα ήταν νερό, *knäckebröd**, κουάκερ, τρόφιμα σε κονσέρβες, ένα γαζάκι και ένα ραδιόφωνο με μπαταρίες. Όπως έλεγε το νέο ενημερωτικό φυλλάδιο, οι πολίτες έπρεπε να αποτελούν μέρος της «συνολικής άμυνας» της χώρας.

Ο νορβηγικός στρατός ήταν φιλόξενος. Ναι, φυσικά, ελάτε να δείτε. Στο στρατιωτικό όχημα που ήρθε να με πάρει ακουγόταν το πρώτο κο-

* Είδος σουπδικού κράκερ.

ντσέρτο για πιάνο του Μπαχ – τι πολιτισμένη χώρα κι αυτή! Μπορούσα να συνοδέψω την περιπολία του διοικητή Βίντερε με τους άντρες του, Φόσεν, Άντερσον, Σέρλεκ και Όσε. Είχαν ειλικρινή πρόσωπα, έκαναν τη θητεία τους, μάλιστα, αλλά είχαν συγκεκριμένη ειδικότητα. Οπλισμένοι σαν αστακοί οδηγούσαν τα μπάγκι τους γύρω από το τζιπ μας. Το ταμπλό μας έδειχνε παμπάλαιο και φθαρμένο, τα κουμπιά και το τιμόνι έμοιαζαν περισσότερο μ' αυτά ενός χαριτωμένου αυτοκινήτου αντίκας. «Σωστά, αυτό το τζιπ χρονολογείται από τη δεκαετία του εβδομήντα. Πέρσι μας έδωσαν καινούργια, αλλά στους τριάντα βαθμούς υπό το μηδέν σταματούσαν να δουλεύουν. Αυτά τα παλιά ρημάδια παίρνουν πάντα μπρος. Τα συντηρούμε με ανταλλακτικά από τα χαλασμένα. Τι να κάνουμε».

Ανεβήκαμε έναν λόφο, το παλιό παρατηρητήριο ήταν πλήρως αυτοματοποιημένο, είχαμε θέα μια όμορφη και ερημική λίμνη, στα πόδια μας τα ρωσικά σύνορα, στο βάθος άλλο ένα νορβηγικό παρατηρητήριο, μεγάλο αυτή τη φορά. Εδώ η οπτικοακουστική παρακολούθηση ήταν η κύρια ενασχόληση.

Εκείνη τη στιγμή η σχέση ανάμεσα στα ρωσικά και τα νορβηγικά στρατεύματα εδώ στα σύνορα ήταν χαλαρή. Αντάλλασαν πληροφορίες για περιστατικά και περιέργους περαστικούς και παλιότερα διοργάνωναν μια φορά τον χρόνο έναν ποδοσφαιρικό αγώνα – πάντα οι Ρώσοι κέρδιζαν. Αλλά και εδώ ψυχράνθηκαν οι σχέσεις. «Όταν συναντάμε Ρώσους τώρα χαιρετιόμαστε μ' ένα νεύμα του κεφαλιού. Τίποτα παραπάνω. Μια φορά τον χρόνο, το φθινόπωρο, οι διοικητές συναντιούνται για να κάνουν μαζί ένα πέρασμα από τη συνοριογραμμή. Ύστερα πάντα τρώνε μαζί. Αλλά το ποδόσφαιρο πάει». Το έβρισκαν κρίμα.

Ήξερα βέβαια ότι οι Νορβηγοί γνώριζαν αυτή την αφιλόξενη περιοχή όσο κανείς άλλος και ότι επιφύλασσαν ακόμα μύριες εκπλήξεις στον εχθρό σε περίπτωση επίθεσης, αλλά και πάλι. Ήταν αυτά τα παιδιά, με τα μπάγκι τους και τα σκουτέρ χιονιού τους και τα ωραία ονόματά τους στο τσεπάκι στο στήθος τους, ήταν αυτά τα χαριτωμένα παιδιά που αποτελούσαν την πρώτη γραμμή.

Όλοι εδώ ήταν μικροί στην ηλικία, οι υπαξιωματικοί ήταν εικοσιπεντάρηδες, ο μεγαλύτερος αξιωματικός ήταν τριανταπεντάρης. Διοικητής

ήταν μια μικρόσωμη ευκίνητη γυναίκα με αλογοουρά. Η λοχαγός Καρίνα Βίντερνταλ είχε την άκαμπτη στάση μιας αξιωματικού καριέρας – «Εδώ δεν τρέχουμε ποτέ, πάντα περπατάμε. Δεν θέλουμε ένταση όταν δεν χρειάζεται ένταση» – και ταυτόχρονα τα μάτια της ζωήρευαν όταν σκεφτόταν μια ερώτηση. Μιλήσαμε για πολύ περισσότερη ώρα απ’ ό,τι κι οι δυο μας είχαμε σκοπό. Για τη δουλειά της, για τον ρόλο των γυναικών στον νορβηγικό στρατό, για τα κίνητρά της. Στο μεταξύ το προαύλιο γέμιζε. Ο μισός λόχος ετοιμαζόταν για μια τετραήμερη άσκηση στα δάση, η οποία συμπεριλάμβανε και τρεις παγωμένες νύχτες. Τα πρόσωπα βάφτηκαν μαύρα, μοιράστηκαν όπλα και σφαίρες, τα δύο ηλικιωμένα ερπυστριοφόρα –της δεκαετίας του ογδόντα– μπήκαν μπρος, κάτω από ένα κράνος πετάγονταν δυο κοριτσίστικες πλεξούδες.

Ρώτησα τη λοχαγό Βίντερνταλ αν έβλεπε το *Occurried*, μια τηλεοπτική σειρά που αρχίζει με την εξαφάνιση ενός ερευνητή δημοσιογράφου σε τούτη τη χιονισμένη παραμεθόρια πεδιάδα, και τότε ξαφνικά εισβάλλει ο ρωσικός στρατός. Κούνησε καταφατικά το κεφάλι της. «Σκεφτόμουν: ω, Θεέ μου, εδώ κάποιος θίγει ένα πολύ σημαντικό ζήτημα. Ως διοικητής αναρωπιέσαι κάθε τόσο: πώς θα αντιδράσω τότε; Πώς πρέπει να το δικαιολογήσω στα παιδιά μου; Πάντα αυτό σε απασχολεί, το πώς να είσαι προετοιμασμένος».

«Πώς;»

«Είμαστε σε θέση να πολεμήσουμε καλά, αλλά είμαστε μικρή χώρα. Δεν ξέρω πώς να το πω, αλλά: δεν έχουμε τα κατάλληλα μέσα, έχουμε όμως τη βούληση. Ενυπάρχει στην ιστορία μας. Έχουμε να χάσουμε πολλά: μια όμορφη χώρα, τις αξίες μας... Όσο μεγαλώνω, τόσο συνειδητοποιώ ότι υπάρχουν τόσα πολλά για να πολεμήσει κανείς».

«Για να πεθάνει επίσης;»

«Κοίτα, μια φωτογραφία των παιδιών μου. Αυτά είναι για μένα η Νορβηγία. Είμαστε τόσο τυχεροί που μπορούμε και ζούμε εδώ, και θέλω να συνεχίσουμε έτσι. Γι’ αυτό είμαι στον στρατό».

«Και αυτοί οι φαντάροι, εδώ στο προαύλιο;»

«Αν τους έθετες αυτή την ερώτηση, ορισμένοι θα πουν ναι. Και άλλοι δεν θα πουν τίποτα».

2

Οι θριαμβολογίες στη Δυτική Ευρώπη είχαν κι άλλη όψη. Εκείνη τη χρονιά του 1999 είχα δει αισιοδοξία στη Ρωσία και την Ανατολική Ευρώπη, αλλά και απίστευτα μεγάλη φτώχεια. Σε μια πολωνική κωμόπολη με σταμάτησε μια ζαρωμένη γυναίκα: «Ach, bitte, helfen Sie eine alte deutsche Mutti»*. Στην Ουγγαρία πήρα μια κοπέλα που έκανε οτοστόπ, ήταν απελπισμένη, είχαν κλέψει το ποδήλατό της, τώρα αναγκαζόταν καθημερινά να διανύει μία ώρα απόσταση με τα πόδια για να πάει στη δουλειά της, λεφτά για να αγοράσει καινούργιο ποδήλατο δεν υπήρχαν.

Στη Ρωσία εκείνη την εποχή έβρισκες σε κάθε σταθμό μια σειρά από απελπισμένες γυναίκες που, η μία δίπλα στην άλλη, προσπαθούσαν να πουλήσουν τρία μπουκαλάκια βότκα ή δυο αγγούρια, ή ένα παλιό παλτό. Μερικές μιλούσαν αγγλικά, ενίοτε υπήρξαν καθηγήτρια ή δημόσιος υπάλληλος, αλλά οι συντάξεις τους είχαν εξανεμιστεί πλήρως. Μίλησα για λίγο με την τελευταία στη σειρά, όλη τη ζωή της δούλεψε σε κατάστημα ρουχισμού. Όχι, ποτέ δεν πίστευε ότι κάποτε θα τουρτούριζε εδώ πέρα, με ένα πλαστικό ποτηράκι στο χέρι.

Γι' αυτές τις σπαραξικάρδιες σκηνές που μπορούσες να δεις παντού στη διαλυμένη σοβιετική αυτοκρατορία, σχεδόν όλοι στη Δυτική Ευρώπη εθελουφλούσαν.

Λόγω επαγγέλματος ο Ζιέλιμιρ Ζίλνικ σύχναζε εκείνα τα χρόνια σε ρωσικά φεστιβάλ κινηματογράφου: «Ακόμα και σε χλιδατές δεξιώσεις σέρβιραν πια μονάχα βότκα και κακής ποιότητας σαλάμι. Και υπήρχαν άνθρωποι που με ρωτούσαν: “Θες να μου πουλήσεις το τι-σερτ σου;” “Μήπως έχεις να μου δώσεις κάλτσες, παπούτσια;”. Στο τρένο από τη Μόσχα για το Νόβι Σαντ πέρασε ο ελεγκτής: “Αν πληρώσεις ένα δολάριο μπορείς να φας μαζί μας”». Το 1992 50 εκατομμύρια Ρώσοι ζούσαν στο όριο της φτώχειας ή κοντά σ' αυτό, το ένα τρίτο του πληθυσμού.

Η λευκορωσίδα συγγραφέας Σβετλάνα Αλεξίεβιτς κατέγραφε συστηματικά τις εμπειρίες των ανθρώπων γύρω της: «Όλα ήταν με το δελτίο: από το ψωμί ως το σιμιγδάλι και τις κάλτσες. Στεκόσουν πέντ' έξι ώρες

* Γερμανικά στο πρωτότυπο: «Σας παρακαλώ, βοηθήστε μια γριά γερμανίδα μάνα».

στην ουρά. Αλλά στεκόσουν εκεί μ' ένα βιβλίο που παλιά δεν μπορούσες ν' αγοράσεις και ήξερες ότι το βράδυ παιζόταν μια ταινία που παλιά ήταν απαγορευμένη και περίμενε δέκα χρόνια στο ράφι». Αλλά επίσης: «Όσο πιο συχνά φωνάζαμε “Ελευθερία! Ελευθερία!”, τόσο λιγότερα πράγματα υπήρχαν στις προθήκες. Και δεν έλειπε πια μόνο το τυρί και το κρέας, αλλά και η ζάχαρη και το αλάτι». Και: «Η παλιά μας ζωή αφανίστηκε πλήρως, δεν έμεινε πέτρα πάνω στην άλλη».

Στο Κίρκενες Ρωσίδες πήγαιναν από κάμπινγκ σε κάμπινγκ για να εκπορευθούν. Ο δήμαρχος προσκλήθηκε από ρώσους στρατιωτικούς σε εκδρομή με τανκ στην άλλη πλευρά των συνόρων: για το κυνήγι της πάπιας.

Όλοι αυτοί οι Ρώσοι ήταν, όπως τόσοι στην Ανατολική Ευρώπη, θύματα της «θεραπείας σοκ». Ήταν ένα πείραμα ηπειρωτικής εμβέλειας που επινοήθηκε τις δεκαετίες του ογδόντα και του ενενήντα από μερικούς δυτικούς συμβούλους και όπου οι χώρες του τέως Ανατολικού Μπλοκ στριμώχτηκαν χωρίς κανένα μεταβατικό στάδιο σε ένα δυτικό καλούπι, με έναν κατακλυσμό από ιδιωτικοποιήσεις και φιλελευθεροποιήσεις. Ήταν μια θεραπεία με πολλούς νικητές και ακόμα περισσότερους νικημένους, μια θεραπεία που βοήθησε χώρες σαν την Πολωνία και την Ουγγαρία να ορθοποδήσουν σχετικά γρήγορα αλλά που κατέληξε στην πτώχευση του ρωσικού κράτους, μια τεράστια δόση επιπλέον διαφθοράς και έναν τραυματισμένο ρωσικό πληθυσμό.

3

Συναίνεση της Ουάσινγκτον λεγόταν το σπάνταρ μεταρρυθμιστικό πακέτο που το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, το αμερικανικό υπουργείο Οικονομικών και μερικές άλλες οικονομικές δυνάμεις εξαπέλυαν στον κόσμο από το 1989 και δώθε. Αφετηρίες: ο νεοφιλελευθερισμός και μια ακράδαντη πίστη στην ελεύθερη αγορά. Αρχικά το πρόγραμμα προοριζόταν για τις ετοιμοθάνατες οικονομίες ορισμένων χωρών της Λατινικής Αμερικής, ειδικά της Χιλής. Όταν την ίδια χρονιά έπεσε το Τείχος

του Βερολίνου, το πρόγραμμα εφαρμόστηκε με ζέση και στις εντελώς σκουριασμένες οικονομίες των χωρών του τέως Ανατολικού Μπλοκ.

Η αναγκαιότητα έμοιαζε καταφανής. Ο Μπρονίσουαφ Γκερέμεκ, τότε υπουργός Εξωτερικών της Πολωνίας, σύγκρινε το κομμουνιστικό σύστημα με ένα τεράστιο παλιό οχυρό. «Χρειάζεται μια γιγάντια μπουλντόζα για να καταφέρεις να ισοπεδώσεις αυτό το πράγμα». Αλλά στο τέλος όλοι θα χαίρονται, τότε θα υπάρχει «μια σκανδιναβική, σοσιαλδημοκρατική βερσιόν του καπιταλισμού». Τα σοσιαλιστικά δεσμά αποτινάχτηκαν, ο κρατικός έλεγχος και η κρατική ιδιοκτησία έπρεπε να καταργηθούν το συντομότερο δυνατόν, ολοταχώς στήθηκαν τράπεζες και άλλοι οικονομικοί οργανισμοί.

Αυτό που στη Δυτική Ευρώπη έγινε σταδιακά, εδώ έλαβε χώρα σχεδόν από τη μία μέρα στην άλλη. Ξεκίνησε μια μαζική ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεων, αγροκτήματα τεμαχίστηκαν και πουλήθηκαν, η μικρομεσαία τάξη αφανίστηκε από τα τεράστια μαγαζιά του Λιντλ και του Άλντι, συνθήματα όπως «συλλογικότητα» και «αλληλεγγύη» αντικαταστάθηκαν από τη μία μέρα στην άλλη από «αγορά» και «ανταγωνισμός». Το ΔΝΤ και η ΕΟΚ –μετέπειτα ΕΕ– συνέδραμαν με δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια. Παρά ταύτα, όλη αυτή η βοήθεια δεν συγκρινόταν με το μέγεθος της βοήθειας του Σχεδίου Μάρσαλ, της μαζικής αμερικανικής βοήθειας στη ματωμένη μεταπολεμική Δυτική Ευρώπη.

Στην Πολωνία η θεραπεία σοκ ήταν μια βουτιά σε παγωμένα νερά: μονομιάς καταργήθηκαν τα επιδόματα για τρόφιμα, καύσιμα και άλλα αγαθά, απελευθερώθηκαν οι τιμές για όλα τα προϊόντα, τα σύνορα άνοιξαν διάπλατα στις ξένες επιχειρήσεις, οι μη κερδοφόρες κρατικές επιχειρήσεις ιδιωτικοποιήθηκαν. Ύστερα από μια σύντομη επώδυνη περίοδο προσαρμογής θα επιτυχανόταν, σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους, μια νέα «ισορροπία», η ζήτηση και η προσφορά θα ξανάβρισκαν η μία την άλλη και η οικονομία θα αναπτυσσόταν πάλι.

Αρχικά τους περίμενε μεγάλη απογοήτευση. Η κρίση ήταν βαθιά και κράτησε πολύ. Το 1990 και το 1991 η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε σχεδόν κατά το ένα τρίτο, ο πληθωρισμός δύσκολα δαμαζόταν και το 1992 2,3 εκατομμύρια Πολωνοί είχαν χάσει τη δουλειά τους. Στο φημισμένο ναυπηγείο Λένιν στο Γντανσκ, το μέρος όπου δόθηκε τόσο

μεγάλη μάχη γι' αυτή τη νέα ελεύθερη Πολωνία, σχεδόν πέντε στους έξι εργαζόμενους έχασαν τη δουλειά τους. «Παλιά είχαμε αρκετά χρήματα αλλά δεν βρήκαμε τίποτα ν' αγοράσουμε» μου είπε μια γυναίκα το 1999, στο τρένο για το Γντανσκ. «Τώρα μπορούμε ν' αγοράσουμε τα πάντα, αλλά δεν έχουμε πια τα χρήματα. Στο κάτω κάτω της γραφής δεν είμαστε καλύτερα τώρα. Ίσα που μας τρέλαναν».

Αλλού τα πράγματα δεν ήταν διαφορετικά, εκείνα τα πρώτα χρόνια: στην Τσεχοσλοβακία και την Ουγγαρία η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε κατά το ένα τρίτο, στη Ρουμανία και την τέως ΛΔΓ κατά το ένα τέταρτο περίπου. Στην Ουγγαρία πουλήθηκε το 80 τοις εκατό των κρατικών επιχειρήσεων –οι παλιοί κομμουνιστές ηγέτες και οι δυτικοευρωπαϊκές επιχειρήσεις έβγαλαν καλά λεφτά–, οι μισθοί έπεσαν κατά το ένα πέμπτο, περίπου το 30 τοις εκατό του πληθυσμού κατέληξε κάτω από το όριο της φτώχειας, «σύμβουλοι» κέρδιζαν εκατομμύρια. Οι νέοι άρχισαν να φεύγουν – ο πληθυσμός μιας ουκρανικής πόλης όπως το Λβιβ μειώθηκε σ' αυτά τα λίγα χρόνια κατά το ένα πέμπτο.

Στη ΛΔΓ οι τέως κρατικές επιχειρήσεις –συμπεριλαμβανομένων τεράστιων στεγαστικών συνεταιρισμών και 2,4 εκατομμυρίων εκταρίων αγροτικής γης– εξυγιάνθηκαν και ιδιωτικοποιήθηκαν από την Treuhandanstalt. Τα έξοδα του εγχειρήματος θα μπορούσαν να καλυφθούν από τα έσοδα της ιδιωτικοποίησης. Στο τέλος της διαδρομής, το 1994, από τα τέσσερα εκατομμύρια θέσεων στην Treuhand είχε μείνει μόνο ενάμισι εκατομμύριο. Αντίθετα με τις προσδοκίες, το εγχείρημα απέφερε μόνο ζημιές: κατά προσέγγιση 270 δισεκατομμύρια γερμανικά μάρκα, 135 δισεκατομμύρια ευρώ.

Με όλες αυτές τις ιδιωτικοποιήσεις η Άγρια Ανατολή ήταν, εκείνα τα χρόνια, ταυτόχρονα ένα χρυσωρυχείο για ξύπνιους επιχειρηματίες. Μέσα σε δέκα χρόνια από την πτώση του Τείχους τουλάχιστον η μισή ανατολικοευρωπαϊκή κατασκευαστική βιομηχανία ήταν στα χέρια δυτικών πολυεθνικών εταιρειών. Το 90 τοις εκατό της παραγωγής αυτοκινήτων ήταν στα χέρια της Δύσης. Για καπάτσα αγόρια και κορίτσια εξοικειωμένα με τη γλώσσα της Δύσης υπήρχαν δουλειές με τη σέσουλα. Γι' αυτά όντως συντελέστηκε το υποσχόμενο οικονομικό θαύμα. Μεταξύ του 1995

και του 2000 η αγοραστική δύναμη στη Βαρσοβία, την Πράγα και τη Βουδαπέστη αυξήθηκε κατά περίπου 60 με 70 τοις εκατό. Ο πληθωρισμός και η ανεργία μειώθηκαν. Σε πολλές πόλεις άρχισε να δημιουργείται μια νέα μεσαία τάξη. Υπήρχε οικοδομικός οργασμός.

Το 1999, σύμφωνα με τις οικονομικές στατιστικές, το τέως Ανατολικό Μπλοκ ως επί το πλείστον στεκόταν πάλι στα πόδια του – και τώρα με υγιή οικονομία. Οι οπαδοί του νεοφιλελευθερισμού πανηγύριζαν, άλλοι όμως πίστευαν ότι τα ίδια κι ακόμα καλύτερα αποτελέσματα θα μπορούσαν να είχαν επιτευχθεί με μια πιο σταδιακή προσέγγιση. Πολλή φτώχεια, ταπείνωση και άλλος ανθρώπινος πόνος θα μπορούσαν έτσι να είχαν αποφευχθεί.

Επιπλέον οι διαφορές παρέμεναν μεγάλες. Στην αναγεννημένη Βαρσοβία, την Πράγα και τη Βουδαπέστη ένας καθηγητής για χρόνια κέρδιζε ακόμη τα ίδια 150 έως 205 ευρώ τον μήνα. Έξω από την γκλαμουριά των μεγάλων πόλεων η κατάσταση ήταν πολύ πιο ανησυχητική ακόμα – η ύπαιθρος ήταν παντού διαλυμένη, στη Λειψία, το Μαγδεμβούργο και το Χέμνιτς η ανεργία το 2005 πλησίαζε ακόμα το 20 τοις εκατό.

Είκοσι πέντε χρόνια μετά την πώση του Τείχους η Παγκόσμια Τράπεζα ανέφερε ότι η μετάβαση στον δυτικό σύγχρονο τρόπο ζωής υπήρξε επιτυχημένη για μονάχα το 10 τοις εκατό του πληθυσμού του τέως Ανατολικού Μπλοκ. Για το 30 τοις εκατό η μετάβαση ήταν «μετρίως επιτυχημένη», για το 40 τοις εκατό «μετρίως αποτυχημένη» και για το 20 τοις εκατό ήταν ξεκάθαρη καταστροφή, το εισόδημα των νοικοκυριών τους ήταν μάλιστα χαμηλότερο απ' ό,τι το 1990. Αυτό το τελευταίο ίσχυε για πέντε από τα δώδεκα μετασοβιετικά κράτη – Ουκρανία, Μολδαβία, Γεωργία, Κιργισία και Τατζικιστάν–, και για τέσσερα από τα επτά τέως γιουγκοσλαβικά κράτη – Σερβία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Μαυροβούνιο και Κόσοβο. Γινόταν λόγος για «χώρες με τρεις έως τέσσερις χαμένες γενιές».

4

Ενώ όλος αυτός ο κόσμος κλωνιζόταν, ένας νεαρός μυστικός πράκτορας πάσχιζε να αναρριχηθεί στη σοβιετική γραφειοκρατία. Πέρασε ταραγμέ-

να παιδικά χρόνια, του άρεσαν οι πολεμικές τέχνες, τελικά έγινε δεκτός μετά χιλίων βασάνων στην υπηρεσία πληροφοριών των Σοβιετικών, την Κα Γκε Μπε. Δεν ήταν θεαματική η απόδοσή του: το 1985 τοποθετήθηκε σε ένα απομακρυσμένο πόστο, στην ανατολικογερμανική Δρέσδη. Είχε οικογένεια, στη Δρέσδη απέκτησε δύο παιδιά. Έπρεπε να παρακολουθεί ξένους επιχειρηματίες, να συλλέγει πληροφορίες για στρατιωτικές και επιστημονικές εξελίξεις στη Δύση και αργότερα έπρεπε να κατασκοπεύει κυρίως τη Στάζι, τη μυστική υπηρεσία του ίδιου του συμμάχου του. Το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου ασχολούνταν με τη συλλογή και την ταξινόμηση αποκομμάτων από δυτικές εφημερίδες. Έτσι αποκτούσε πληροφορίες, λόγου χάρη για την εκστρατεία διασποράς ψευδών ειδήσεων γύρω από την πυρηνική καταστροφή στο Τσερνόμπιλ το 1986, στις οποίες ο υπόλοιπος πληθυσμός δεν είχε πρόσβαση. Και έμαθε σε βάθος τη λογική και την ηθική της Κα Γκε Μπε. Αυτό θα καθόριζε τη ζωή του.

Τον Νοέμβριο του 1989 ο κόσμος κατέρρευσε και για τον Βλαντίμιρ Πούτιν. Όταν διαδηλωτές απειλούσαν να καταλάβουν το αρχηγείο του στη Δρέσδη, ο ίδιος και οι συνάδελφοί του προσπάθησαν πανικόβλητοι να κάψουν όσο περισσότερους φακέλους και καταλόγους με επαφές μπορούσαν – πράγμα που κατάφεραν μόνο εν μέρει –, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούσαν απελπισμένοι να τηλεφωνήσουν στα αφεντικά τους της Κα Γκε Μπε για περαιτέρω εντολές. «Η Μόσχα σιωπά» ήταν το μόνο που άκουσαν – κι αυτή την πρόταση θα επαναλάμβανε ακατάπαυστα ο αντισυνταγματάρχης Πούτιν αργότερα: «Εκείνη τη στιγμή είχα την αίσθηση ότι ολόκληρη η χώρα δεν υπήρχε πια. Ότι είχε χαθεί πλήρως».

Μετά τη διάλυση της ΛΔΓ τον έφεραν πίσω στη Μόσχα. Η ταπείνωση ήταν απόλυτη: εκείνη τη στιγμή ο ρωσικός στρατός δεν είχε καν αρκετά μέσα πια για να υποχωρήσει, η οπισθοχώρηση πληρώθηκε εν μέρει από τη Γερμανία. Τότε ο Πούτιν είχε ήδη τρεις μήνες να λάβει μισθό, στη Μόσχα δεν είχε σπίτι ούτε καλά καλά μέρος για να κοιμηθεί, η μοναδική περιουσία του ήταν ένα παμπάλαιο πλυντήριο που πήρε σαν αποχαιρετιστήριο δώρο από τους ανατολικογερμανούς γειτόνους του. Στο τρένο, στο ταξίδι επιστροφής στη Μόσχα, ένας κλέφτης το είχε σκάσει με το παλτό της γυναίκας του Λιοντμίλα μαζί με όλα τα ρούβλια και μάρκα που κρατούσε.

Αυτός ο ξεριζωμένος πράκτορας είχε μία μεγάλη τύχη: ανήκε στην Κα

Γκε Μπε, την ισχυρότερη και εξυπνότερη οργάνωση εντός της τέως Σοβιετικής Ένωσης. Στην Κα Γκε Μπε είχαν καταλάβει από νωρίς ότι το σοβιετικό σύστημα έπνεε τα λοίσθια, και κατά τη διάρκεια των μεταρρυθμίσεων του προέδρου Γκορμπατσόφ οι άνθρωποι της Κα Γκε Μπε ήδη ασχολούνταν με το σπύσιμο δικών τους επιχειρήσεων και εμπορικών καναλιών, με προσανατολισμό στη Δύση. Αφού εκεί υπήρχαν δικαιοσύνη και ασφάλεια, εκεί μπορούσες να επενδύσεις χρήματα με ήσυχη καρδιά, στην Κα Γκε Μπε αυτό το ήξεραν πολύ καλά. Εκατοντάδες εταιρείες φαντάσματα ιδρύθηκαν για να μεταφέρουν την περιουσία των κομματικών αρχηγών και να διασφαλίσουν το έργο της πληροφόρησης για το μέλλον.

Στα άγρια χρόνια μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης τόσο η κρατική εξουσία –αφού οι παλιοί απαράσιτοι ήξεραν πολύ καλά τον δρόμο– όσο και οι οικονομικές κι εμπορικές γραμμές ήταν ως επί το πλείστον στα χέρια της Κα Γκε Μπε. Όποιος στην Άγρια Ανατολή ήθελε να επωφεληθεί από τη θεραπεία σοκ, τις απαλλοτριώσεις και τις ιδιωτικοποιήσεις, αργά ή γρήγορα σκόνταφτε στην Κα Γκε Μπε.

Στους δρόμους η οικονομία είχε περάσει στις αρχές της δεκαετίας του ενενήντα στα χέρια των γκάνγκστερ και της μαφίας. Στις επαρχιακές πόλεις οι έμποροι ναρκωτικών δεν πουλούσαν πια ηρωίνη αλλά κροκοντίλ, ένα αυτοσχέδιο μείγμα από χάπια κωδεΐνης και ορισμένα συνθετικά καθαριστικά. Και η βότκα είχε παραγίνει ακριβή για εκατομμύρια Ρώσους, τώρα έπιναν σπιρτ, χημική αιθανόλη ή καθαριστικό τζαμιών. Θυμάμαι πως οι συνταξιδιώτες μου στο Κόκκινο Βέλος, το νυχτερινό τρένο από την Αγία Πετρούπολη στη Μόσχα, εκείνα τα χρόνια έδεναν τα χερούλια της πόρτας του κουπέ μ' ένα σκοινί πριν κοιμηθούν. «Ποτέ δεν ξέρεις». Οι ισορροπίες δυνάμεων καθορίζονταν από πολέμους μεταξύ των συμμοριών. Ο αριθμός δολοφονιών αυξήθηκε σε περίπου τριάντα την ημέρα. «Κατάλαβα ότι αυτός ο καινούργιος κόσμος δεν ήταν για μένα, αλλά για ένα άλλο είδος ανθρώπων» είπε μία από τους αυτόπτες μάρτυρες, η Σβετλάνα Αλεξίεβιτς. «Η μούργα βγήκε στην επιφάνεια, κι άλλη επανάσταση. Οι δρόμοι γέμισαν με μάγκες με αθλητικές φόρμες. Λύκοι! Αυτοί ποδοπατούσαν τους πάντες».

Γκάνγκστερ υπήρχαν πάντα, και στη σοβιετική εποχή, αλλά λιγότερο ή περισσότερο υπογείως. Πολλά πράγματα ήταν δυσεύρετα και σπάνια

στην κομμουνιστική εποχή, συνεπώς μπορούσες να βγάλεις ένα σωρό λεφτά με λαθρεμπόριο, λοβιτούρες και μπαγαποντιές. Η «ποταπαγόρευση» του Γκορμπατσόφ, στα μέσα της δεκαετίας του ογδόντα, ήταν γι' αυτούς τους *voru* (κλέφτες) θεόσταλτο δώρο: με το παράνομο αλκοόλ τους δεν απέκτησαν μόνο μια νέα αγορά αλλά και ευρεία αποδοχή: ξαφνικά οι κλέφτες και οι λαθρέμποροι ήταν παντού ευπρόσδεκτοι, οι εύποροι πολίτες επίσης χρησιμοποιούσαν ευχαρίστως τις υπηρεσίες τους. Τώρα έβγαιναν άνετα στο φως, με τους δικούς τους εγκληματικούς κώδικες που είχαν επιζήσει απ' όλες τις ανακατατάξεις.

Στη χαοτική Ρωσία της δεκαετίας του ενενήντα οι γκάνγκοτερ βρίσκονταν στο στοιχείο τους. Τους έβλεπες παντού, τους μικρούς υπό τη μορφή γυρολόγων και ανταλλακτών συναλλάγματος που τα πρώτα χρόνια έβρισκες γύρω από όλα τα ρωσικά ξενοδοχεία –ενίοτε ακόμα και να τριγυρνάνε με ποδήλατο– αλλά που έτσι μάζευαν ένα αρχικό κεφάλαιο σε δολάρια και γερμανικά μάρκα προτού αρχίσει το μεγάλο φαγοπότι. Επειδή το κράτος σχεδόν δεν λειτουργούσε πια, οι επιχειρηματίες τους προσλάμβαναν για να διασφαλίσουν τις δουλειές τους – και τον εαυτό τους. Η λέξη *krysha* (στέγη), με την έννοια του προστάτη που ταυτόχρονα σε εκβίαζε, έγινε θεσμός.

Η χώρα όπου αυτοί οι μαφιόζοι έδιναν τον τόνο παρουσίαζε στο μεταξύ τις πληθυσμιακές στατιστικές μιας εμπόλεμης ζώνης: ο αριθμός γεννήσεων κόπηκε στα δύο, ο αριθμός θανάτων έμοιαζε μ' αυτόν της Ζιμπάμπουε ή του Αφγανιστάν, μεταξύ 1989 και 1999 το μέσο προσδόκιμο ζωής έπεσε κατά πέντε χρόνια, παρακαλώ, σε πενήντα εννιά χρόνια, το επίπεδο του Μπαγκλαντές. Αιτίες: φυματίωση, aids και κυρίως η βότκα.

Μετά τις ψιλοδουλειές άρχισε το Μεγάλο Πλιάτσικο. Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του ενενήντα ήταν γνωστό στη Ρωσία ως η Εποχή των Εφτά Τραπεζιτών: τα χρόνια όπου η εξουσία δεν βρισκόταν στα χέρια των πολιτικών, ούτε των στρατιωτικών, αλλά ανήκε αποκλειστικά σε εφτά εξωφρενικά πλούσιους ολιγάρχες. Τρία χρόνια μετά την ανάληψη εξουσίας, ο τότε πρόεδρος Μπαρίς Γιέλτσιν δεν ήταν πια σε θέση να πληρώνει τις συντάξεις και τους μισθούς των δημοσιοϋπαλλήλων του. Για να βγει το δημόσιο ταμείο από τη δύσκολη θέση λανσαρίστηκε το

1995 το «σχέδιο μετοχές-για-δάνεια»: σε αντάλλαγμα για χρηματικά δάνεια οι σημαντικότεροι ολιγάρχες λάμβαναν δικαιώματα εκμετάλλευσης της απέραντης κρατικής ιδιοκτησίας από την κομμουνιστική εποχή. Και επειδή αυτά τα δάνεια ποτέ δεν αποπληρώνονταν, τελικά αυτοί οι μεγιστάνες πλήρωναν πενταροδεκάρες για να πάρουν στα χέρια τους τις προσόδους από αμέτρητες επιχειρήσεις, κοιτάσματα πετρελαίου, ορυχεία, οικοδομικά τετράγωνα και αγροκτήματα.

Όλα αυτά γίνονταν μυστικά, συχνά σε κλειστούς πλειστηριασμούς όπου άσχετοι –οι οποίοι θα μπορούσαν να ανεβάσουν τις τιμές– δεν είχαν πρόσβαση. Όταν, παραδείγματος χάριν, το φθινόπωρο του 1995 πλειστηριαζόταν μια σιβηρική εταιρεία παροχής ηλεκτρικής ενέργειας, οι αρχές της εν λόγω πόλης, Σουργκούτ, επιστράτευσαν για καλό και για κακό οπλισμένους άντρες: κανείς δεν επιτρεπόταν να προσγειωθεί στο τοπικό αεροδρόμιο. Ο ολιγάρχης Μιχαήλ Χοντορκόφσκι πλήρωσε, σε άλλους πλειστηριασμούς, μόλις 310 εκατομμύρια δολάρια για μετοχές σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο. Όταν τα ένωσε όλα αυτά στον γίγαντα Γιούκος, η επιχείρηση είχε αξία περίπου 5 δισεκατομμυρίων. Ο συνάδελφος του Μπαρίς Μπερεζόφσκι αγόρασε τον γίγαντα Σίμπνεφτ –αξίας 3 δισεκατομμυρίων– για 100 εκατομμύρια δολάρια. Το τεράστιο εθνικό ηλεκτρικό δίκτυο ξεπουλήθηκε για μόλις 630 εκατομμύρια.

Εκείνα τα χρόνια ο ξεριζωμένος καγκεμπίτης μας έκανε ένα σημαντικό άλμα στην καριέρα του: έγινε το δεξί χέρι του πρώην καθηγητή του, του Ανατόλι Σόμπσιακ, ο οποίος είχε εκλεγεί δήμαρχος της Αγίας Πετρούπολης. Ο Σόμπσιακ ήταν ένας αυθάδης και λαμπρός νομικός, που αυτοπροβαλλόταν ως φιλελεύθερος και γι' αυτό δεν μπορούσε να προσλάβει επιφανή μέλη της Κα Γκε Μπε στο επιτελείο του· αφού η Κα Γκε Μπε ανήκε στο παλιό καθεστώς. Είχε όμως ανάγκη την Κα Γκε Μπε. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο άγνωστος και άχρωμος Βλαντίμιρ Πούτιν ήταν μια εξαιρετική επιλογή.

Ο Βλαντίμιρ Πούτιν έγινε επικεφαλής της Επιτροπής Εξωτερικών Σχέσεων. Εκεί ρύθμιζε μεταξύ άλλων τις επενδύσεις στο εξωτερικό, την εγγραφή επιχειρήσεων και τις χρηματοροές από και προς το εξωτερικό. Έτσι απέκτησε ξαφνικά μια θέση με τεράστια δύναμη, κι αυτό σε ένα σημείο όπου συγκεντρώνονταν όλα: η κανονική κρατική εξουσία, οι

μιστικές υπηρεσίες και οι ρώσοι μαφιόζοι. Εργαζόταν με τόση «βάνουση αποφασιστικότητα» που σύντομα απέκτησε το παρατσούκλι «Στάζι». Εκείνα τα χρόνια ο Πούτιν και οι διεφθαρμένοι συνεργάτες του έβγαλαν μια περιουσία, οι αρχιμαφιόζοι ήταν μεταξύ των καλύτερων φίλων τους. Αφού οι τελευταίοι είχαν μεγάλη ανάγκη από το γραφείο του για άδειες εξαγωγής, απαλλαγές, βίζες και ξέπλυμα χρήματος. Χωρίς την έγκριση του Πούτιν ούτε ένα ρούβλι δεν έφευγε από τη χώρα.

Πολύ γρήγορα ο τόπος βούιζε από τα σκάνδαλα γύρω από το δημαρχείο του Σόμπσιακ. Μέσα σε έναν χρόνο ο Πούτιν και οι υφιστάμενοί του βρέθηκαν με μια έρευνα στην πλάτη τους: το γραφείο του είχε εγκρίνει μια εντολή για την εξαγωγή ξυλείας, μετάλλων και άλλων αποθεμάτων των ακόμα υφιστάμενων κρατικών επιχειρήσεων αξίας 120 εκατομμυρίων δολαρίων, με αντάλλαγμα μια μεγάλη ποσότητα τροφίμων από το εξωτερικό. Όμως η πεινασμένη Αγία Πετρούπολη ποτέ δεν θα έβλεπε το παραμικρό από αυτή τη βοήθεια. Η διαφθορά λειτουργούσε σαν ιός. «Το 1994 ο απλός δημόσιος υπάλληλος Ντιμίτρι Μενβέντεφ κατείχε το 10 τοις εκατό του μεγαλύτερου εργοστασίου κυτταρίνης και χαρτιού της Ευρώπης» διαπίστωσαν τα δικαστήρια για τον υπ' αριθμό δύο του Πούτιν. Αυτό τα λέει όλα για τον πλουτισμό του ίδιου του Πούτιν. Η δικαστική έρευνα χάθηκε γρήγορα από το τραπέζι.

Ο Βλαντίμιρ Πούτιν είχε τις δικές του μεθόδους για να οδηγήσει την ανομία στη σωστή τροχιά. Αρκετά γρήγορα κατάφερε να δαμάσει τις τοπικές μαφίες με ένα συμβόλαιο: κάτσε φρόνιμα και κανόνισε τις δουλειές σου μαζί μας, τότε εμείς θα σε αφήσουμε ήσυχο. Αργότερα θα χειριζόταν τους ολιγάρχες και τις άλλες ρωσικές συμμορίες με τον ίδιο τρόπο. Έτσι έβαλε τη βάση για μια ισχυρή, ομαλή και καλά οργανωμένη κλεποκρατία.

Αφού ο Σόμπσιακ έχασε τις εκλογές το 1996, ο Πούτιν έφυγε για τη Μόσχα. Το τι συνέβη τα επόμενα χρόνια συνεχίζει να είναι νεφελώδες. Ο Πούτιν ανέλαβε ηγετικό ρόλο στο μάνιτζμεντ του Κρεμλίνου, δυο χρόνια αργότερα ήταν επικεφαλής της FSB –μιας διαδόχου της Κα Γκε Μπε–, άλλον έναν χρόνο αργότερα ήταν πρωθυπουργός της ρωσικής ομοσπονδίας. Σε ποιον ήταν πιο αφοσιωμένος, στη φάρα του Γιέλτσιν ή στην FSB, αυτό παρέμενε ασαφές.

Όταν ταξίδευα στη Ρωσία το 1999, αυτού του είδους τα πράγματα διαδραματιζόνταν ως επί το πλείστον στο μισοσκοτάδο. Η χώρα μόλις είχε χρεωκοπήσει, για δεύτερη φορά μέσα σε δέκα χρόνια οι Ρώσοι είχαν χάσει όλες τις αποταμιεύσεις τους, σκάνδαλα υπήρχαν μπόλικά, αλλά μόνο λίγοι είχαν καταλάβει τι ακριβώς συνέβαινε. «Ήταν μια εξαιρετικά συναρπαστική εποχή», έτσι περιέγραψε αργότερα ο βρετανορώσος τηλεοπτικός παραγωγός Πίτερ Πομεράντσεφ τα χρόνια που έζησε στη Μόσχα. Η ατμόσφαιρα θύμιζε το Βερολίνο της δεκαετίας του είκοσι. «Η Μόσχα ήταν η σκηνή όπου μπορούσες να γίνεις μονομιάς πολύ πλούσιος, ή πολύ φτωχός. “Performance” ήταν η μαγική λέξη. Οι άνθρωποι δεν φόρεσαν μόνο καινούργια ρούχα, αγκάλιασαν επίσης έναν καινούργιο τρόπο σκέψης, άρχιζαν να παίζουν επίσης καινούργιους κοινωνικούς και ιστορικούς ρόλους».

Στη θύμψή μου δεν ήταν η διαφθορά το θέμα συζήτησης της ημέρας, αλλά το αστραφτερό γυναικείο περιοδικό *Cosmopolitan*. Λανσαρίστηκε το 1994, γνώρισε αμέσως τεράστια επιτυχία, ως τις πιο απομακρυσμένες άκρες της χώρας. Ένας από τους πρωτοπόρους ήταν ένας τέως συνάδελφος δημοσιογράφος, ο Ντερκ Σάουερ, κι είχε μείνει κι ο ίδιος άναυδος. Ένα τεύχος του *Cosmo*, υπολόγιζε, στοίχιζε άνετα ένα μεροκάματο· το ότι τόσοι άνθρωποι μπορούσαν να ξοδέψουν αυτό το ποσό σήμαινε ότι υπήρχαν πολλά αδήλωτα χρήματα κρυμμένα στους Ρώσους. Έμοιαζε όντως να υπάρχει μια κρυφή μεσαία τάξη. Κι όχι μόνο αυτό, γιόρταζαν τους νέους καιρούς και με ένα καινούργιο λαΐφσταϊλ.

Αυτή η παρατήρηση συμφωνούσε με τα αποτελέσματα μιας μαζικής κοινωνιολογικής έρευνας ανάμεσα σε εβδομήντα πέντε χιλιάδες Ρώσους. Σε γενικές γραμμές οι Ρώσοι αποδείχθηκαν, παρά το χάος, να είναι σε καλύτερη μοίρα απ’ ό,τι τη δεκαετία του ογδόντα. Είχαν ελαφρώς πιο άνετα σπίτια, περισσότερα νοικοκυριά διέθεταν πλυντήριο ρούχων, τηλεοράσεις και ψυγεία, ο αριθμός Ι.Χ. είχε μάλιστα διπλασιαστεί. Παρ’ όλα αυτά ήταν δυστυχημένοι. Πάνω από τους μισούς ερωτηθέντες θα ήθελαν, αν μπορούσαν, να επιστρέψουν στις εποχές της παλιάς Σοβιετικής Ένωσης, της πριν από την περεστρόικα.

Η αιτία της δυσαρέσκειας βρισκόταν, σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Λεβ Γκουντκόφ, σε μια άλλη αξιοσημείωτη στατιστική: μεγάλος αριθμός Ρώσων, το ένα έκτο του πληθυσμού, μπόρεσε για πρώτη φορά να

ρίξει μια ματιά στην άλλη πλευρά των ρωσικών συνόρων. Και αυτή η πρώτη γνωριμία με τη Δύση ήταν πολύ πιο σοκαριστική από την επίγνωση ότι ορισμένοι συμπατριώτες τους είχαν γίνει ξαφνικά εκπληκτικά πλούσιοι χάρη σε διάφορες κομπίνες. Με τα λόγια της ρωσίδας συγγραφέως και δημοσιογράφου Μάσα Γκέσεν: «Δεν έβλεπαν τους εαυτούς τους ως φτωχά άτομα, όχι, έβλεπαν τους εαυτούς τους ως ανθρώπους από μια φτωχή χώρα».

Αυτό εξηγούσε, εν μέρει, τη σύγχυση για το *Cosmopolitan*. Με όποιον κι αν μιλούσα, όλοι είχαν άποψη. Αφού το *Cosmopolitan* έδειχνε έναν νέο τρόπο ελευθερίας, νέα πρότυπα, νέα παραδείγματα της καλύτερης ζωής – και, μες στο χάος που υπήρχε τότε, ο κόσμος είχε τεράστια ανάγκη από κάτι τέτοιο. «Τα περισσότερα αφεντικά εδώ είναι είτε τέως κομμουνιστές είτε εγκληματίες είτε διεφθαρμένοι» μου είπε μια γυναίκα τότε. «Επιπλέον είναι συχνά καθίκια. Το *Cosmopolitan* δείχνει αδέσμευτες εργαζόμενες γυναίκες, μορφωμένες, έτοιμες για τη μεταμοντέρνα κοινωνία. Αυτές είναι οι νικήτριες, όχι οι άντρες». Αλλά μια άλλη γυναίκα παρέμενε απαισιόδοξη. «Το μήνυμα του *Cosmo* είναι και πάλι ένα αφήγημα που συγκρούεται απ' όλες τις απόψεις με την καθημερινή ζωή. Εμείς στη Ρωσία προφανώς χρειαζόμαστε πάντα ένα τέτοιο όνειρο, μια σκληρή αντιπαράθεση μεταξύ ενός μακρινού κόσμου και της δικής μας δύσκολης ζωής».

5

Το 1999 η θέση του Μπαρίς Γιέλτσιν είχε γίνει εξαιρετικά επισφαλής. Κυκλοφορούσαν φήμες ότι ο πρόεδρος έπινε σαν σφουγγάρι, τον έβλεπες κυριολεκτικά να παραπατάει. Στην πραγματικότητα ήταν εδώ και χρόνια βαριά άρρωστος – ολλανδοί γιατροί που τον θέραπευαν θα το επιβεβαίωναν αργότερα. Παρ' όλα αυτά δίστασε πολύ ώσπου να υποδείξει ένα διάδοχο. Δεν μπορούσε να παρακάμψει την παντοδυναμία της FSB, ταυτόχρονα αυτός ο καινούργιος άντρας έπρεπε να είναι και αξιόπιστο μέλος της δικής του ομάδας. Αλλιώς υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να καταλήξει ο ίδιος –και κυρίως η κόρη του– στη φυλακή λόγω διαφθοράς.

Τελικά επέλεξε το ποντίκι που σχεδόν κανείς δεν γνώριζε.

Ο τότε σύμβουλος του Κρεμλίνου Γκλεμπ Παβλόβσκι θα διηγούνταν αργότερα στο CBS News και τους συναδέλφους μου της VPRO πως όλα ήταν ήδη έτοιμα για την εκτόξευση του νέου ρώσου ήρωα, όποιος και να ήταν. «Έπρεπε να εκλεγεί πρόεδρος, κι αυτή ήταν η δική μας δουλειά. Γνώριζα την πλοκή. Χρειαζόμουν μονάχα έναν ηθοποιό». Και ήξερε κάτι ακόμη: ο κόσμος δεν πίστευε πια στην παλιά ελίτ. Ο νέος ηγέτης έπρεπε να αποτελεί μέρος της ελίτ, αυτό ήταν αναπόφευκτο, αλλά δεν έπρεπε να τον συνδέουν μ' αυτήν. «Δεν έπρεπε να πάει από τον λαό στο Κρεμλίνο. Έπρεπε να πάει από το Κρεμλίνο στον λαό».

Ήδη την άνοιξη του 1999 ο Παβλόβσκι και οι συνεργάτες του είχαν κάνει έρευνα για τις ανησυχίες των Ρώσων και για το πώς φαντάζονταν τους ήρωές τους. Βρήκαν έναν τηλεοπτικό ήρωα, τον Μαξ Ότο φον Στίρλιτς, ο οποίος πρωταγωνιστούσε σε μια δημοφιλή τηλεοπτική σειρά που είχε ήρωα έναν αξιωματικό της σοβιετικής υπηρεσίας πληροφοριών, με πόστο στη ναζιστική Γερμανία. Ο Φον Στίρλιτς ήταν ένας ρώσος Τζέιμς Μποντ, εξαιρετικά καλοντυμένος, με καλούς τρόπους. Εν είδει πειράματος, τον έβαλαν μάλιστα στο εξώφυλλο του περιοδικού *Kommersant-vlast* ως «Πρόεδρο του έτους 2000». Οι πωλήσεις του τεύχους ήταν πολύ πάνω από τον μέσο όρο. «Συνειδητοποιήσαμε ότι χρειαζόμασταν έναν νέο, δυνατό, ισχυρό αξιωματικό της υπηρεσίας πληροφοριών. Και αυτός ο άνθρωπος ήταν ο Πούτιν».

Τον Σεπτέμβριο 1999 έλαβε χώρα μια σειρά από εντυπωσιακές τρομοκρατικές πράξεις, βομβιστικές επιθέσεις σε ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα στη Μόσχα και σε δύο πόλεις στον νότο. Υπήρχαν πάνω από 300 νεκροί· επειδή επρόκειτο για συνηθισμένες συνοικίες δημιουργήθηκε μεγάλη ανησυχία στον πληθυσμό. Η ευθύνη αποδόθηκε σε τσετσένους επαναστάτες, αλλά οι επιθέσεις δεν διαλευκάνθηκαν ποτέ. Στην πόλη Ριαζάν μερικοί άντρες πιάστηκαν κατά τύχη από απλούς αστυνομικούς όταν ετοίμαζαν σάκους γεμάτους εκρηκτικά έξω από μια πολυκατοικία. Αποδείχθηκε πως ανήκαν στην FSB. Η υπηρεσία πληροφοριών ισχυρίστηκε ότι επρόκειτο δήθεν για μια άσκηση ετοιμότητας, αλλά κανείς δεν το πίστεψε. Περαιτέρω διερεύνηση του θέματος αποδείχθηκε εξαιρετικά επικίνδυνη: οι πολιτικοί κι οι δημοσιογράφοι που

το τόλμησαν δεν επέζησαν. Συνεπώς η υποψία βάρυνε πάντα την ίδια την FSB και το κίνητρο ήταν ολοφάνερο: αφού έτσι η έκκληση για έναν ισχυρό ηγέτη θα ακουγόταν όλο και πιο δυνατά.

Πράγματι ο άρτι διορισθείς πρωθυπουργός Βλαντίμιρ Πούτιν εμφανιζόταν εκείνο το φθινόπωρο σχεδόν κάθε βράδυ στη ρωσική τηλεόραση, μόνο εκείνος μπορούσε να διώξει τον φόβο και να σώσει τη χώρα. Μετά τις φρικτές βομβιστικές επιθέσεις στις πολυκατοικίες, εκείνος ανταπέδωσε τα χτυπήματα με σκληρό τρόπο: οι καταστροφές που τα τανκ και τα βομβαρδιστικά του προκάλεσαν στην πρωτεύουσα της Τσετσενίας Γκρόζνι δεν είχαν ξαναγίνει μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Σύμφωνα με τον Πούτιν όμως οι Τσετσένοι δεν δέχθηκαν επίθεση, αλλά τουναντίον απελευθερώθηκαν και τέθηκαν «υπό ρωσική προστασία». Μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούσε κατά τη γνώμη του να σταματήσει η περαιτέρω διάλυση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας – οι εμπειρίες του ως αξιωματικού της Κα Γκε Μπε στη διαλυμένη ΛΔΓ ήταν τραυματικές για τον ίδιο. Όταν –χάρη στον αποστάτη επαναστάτη Αχμάτ Καντίροφ– η ειρήνη περίπου αποκαταστάθηκε το 2000, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα διαπίστωσαν ότι εννιά στους δέκα Τσετσένους είχαν χάσει ένα στενό φίλο ή συγγενή.

Οι δείκτες δημοτικότητας του Πούτιν ωστόσο εκτινάχτηκαν, από 33 τοις εκατό τον Αύγουστο σε 80 τοις εκατό τον Νοέμβριο. Αυτός ήταν ο αληθινός ηγέτης. Ο Παβλόβσκι: «Κανονικά είμαι ιστορικός. Μπορείς είτε να γράφεις ιστορία είτε να πλάθεις ιστορία».

Εκείνη την αξιομνημόνευτη τελευταία μέρα του 1999, στις 12 το μεσημέρι, ο Μπαρίς Γιέλτσιν εμφανίστηκε τελείως αναπάντεχα στην τηλεόραση. Με φόντο ένα βρεγμένο χριστουγεννιάτικο δέντρο ανήγγειλε, αργά και κομπιάζοντας, την παραίτησή του. «Κατάλαβα ότι έπρεπε να το κάνω. Η Ρωσία πρέπει να μπει στον καινούργιο αιώνα με νέους, σοφούς, δυνατούς και δραστήριους ανθρώπους». Τρεκλίζοντας πήγε στο αυτοκίνητό του, ενώ ο διάδοχός του του κουνούσε το χέρι. Έτσι ο πρωθυπουργός Πούτιν έγινε αυτομάτως αναπληρωτής πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Η επιχείρηση ήταν άκρως απόρρητη. Η γυναίκα του Πούτιν, Λιουντιμίλα, η οποία δεν είχε παρακολουθήσει την πρωτοχρονιάτικη ομιλία, δέχτηκε πέντε λεπτά αργότερα ένα τηλεφώνημα από μια φίλη: «Λιούντα,

συγχαρητήρια, τις καλύτερες ευχές μου». «Και τις καλύτερες ευχές μου σε σένα» απάντησε η Λιουντιμίλα, υποθέτοντας ότι επρόκειτο για πρωτοχρονιάτικες ευχές. Η φίλη της χρειάστηκε να της πει ότι ο άντρας της μόλις έγινε –αναπληρωτής– πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Ο σκηνοθέτης Βιτάλι Μάνσκι θα μαρτυρούσε αργότερα ότι η δήλωση του Γιέλτσιν είχε μαγνητοσκοπηθεί νωρίτερα, το τηλεοπτικό συνεργείο κρατήθηκε σε απομόνωση μέχρι τη μετάδοση, στα μέλη δεν επιτράπηκε καν να τηλεφωνήσουν στο σπίτι τους. «Κάτι βρομούσε». Και η στιγμή είχε επιλεγεί στην εντέλεια. Εκείνη την 31η Δεκεμβρίου οι Ρώσοι είχαν βουτήξει σε μια γιορταστική ζάλη που θα κρατούσε δύο εβδομάδες – αφού μετά ακολουθούσαν ακόμα τα ορθόδοξα Χριστούγεννα και η ορθόδοξη Πρωτοχρονιά. Η παράδοση των προεδρικών εξαρτημάτων –συμπεριλαμβανομένης της πυρηνικής βαλιτσούλας–, η ηγεμονική σύνταξη και η ντάτσα που έταξαν στον Γιέλτσιν, όλα αυτά ως επί το πλείστον διέφυγαν της προσοχής των Ρώσων. Ο Βιτάλι Μάνσκι: «Όταν στις 15 Ιανουαρίου ξυπνήσαμε από τη μέθη μας, βρεθήκαμε με έναν αναπληρωτή πρόεδρο που δεν ήθελε ν’ ακούσει περί εκλογών επειδή ήταν ήδη ντε φάκτο πρόεδρος».

Μια μέρα νωρίτερα ο νέος ηγέτης είχε παραδώσει τα διαπιστευτήριά του με ένα εμπεριστατωμένο δοκίμιο στην εφημερίδα *Nezavisimaya Gazeta*. Η κατάσταση ήταν ανησυχητική, το 40 τοις εκατό του εθνικού εισοδήματος ήταν μαύρο, η χώρα είχε παραγίνει εξαρτημένη από την εξαγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου, η παραγωγή ήταν δραματικά χαμηλή, το τιμόνι έπρεπε να στρίψει εκατόν ογδόντα μοίρες. «Για πρώτη φορά στα τελευταία διακόσια ή τριακόσια χρόνια υπάρχει πραγματικός κίνδυνος η χώρα να βυθιστεί στο επίπεδο ενός κράτους δεύτερης ή ακόμα και τρίτης κατηγορίας». Αναδιρθρώσεις ήταν απαραίτητες σε όλους τους τομείς. Τρεις μήνες αργότερα ο Πούτιν κέρδισε από τον πρώτο γύρο τις προεδρικές εκλογές. Ο Μάνσκι: «Πέρασε σαν καυτό μαχαίρι μέσα από βούτυρο».

Παρ’ όλα αυτά, το πρώτο πρώτο του διάταγμα ως αναπληρωτή προέδρου, εκείνη την 31η Δεκεμβρίου 1999, αφορούσε τον προκάτοχό του. Δεν θα γίνονταν αντικείμενο έρευνας, έλεγε το κείμενο, «κατηγορίες περί διαφθοράς του απερχόμενου προέδρου και των συγγενών του».

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, για λίγο τα πράγματα έδειχναν πως η Ρωσία θα μετακινούνταν αργά στην κατεύθυνση της Δύσης. Το 1993 τα σύνορα στο Κίρκενες λίγο πολύ άνοιξαν για τους μόνιμους κατοίκους της ακριτικής περιοχής. Καθημερινά εκατοντάδες Ρώσοι περνούσαν τα σύνορα για να κάνουν τα ψώνια τους στην κωμόπολη. Ενίοτε τα αυτοκίνητα γέμιζαν με καφέ και κυρίως πάνες – «Προφανώς κάτι έτρεχε με τις δικές τους πάνες». Οι Νορβηγοί, με τη σειρά τους, γέμιζαν τα ρεζερβουάρ των αυτοκινήτων τους με φτηνή βενζίνη στη Ρωσία, καμιά φορά πήγαιναν για φαγητό ή χορό στο Μούρμανσκ, κάπου τέσσερις ώρες πιο πέρα. Υπήρχαν πολιτιστικές ανταλλαγές και κοινές αθλητικές διοργανώσεις. Οι κάτοικοι του Κίρκενες και της κοντινής ρωσικής πόλης Νίκελ προσεγγίζονταν όλο και πιο πολύ.

Αλλά ισότιμο μέλος της ευρωπαϊκής οικογένειας δεν κατάφερε να γίνει η Ρωσία. Αυτό αποδείχθηκε άφταστο όνειρο, ειδικά μετά τη «θεραπεία σοκ» και την απότομη γνωριμία των Ρώσων με τον δυτικό νεοφιλελευθερισμό και καπιταλισμό. Υπό τον Πούτιν δημιουργήθηκε μάλλον ένα ενδιαίτητο σκίμα, τυπικό για τη Ρωσία: ένα σύγχρονο είδος τσαρισμού, σε συνδυασμό με δυτικές φόρμες και τεχνικές αποπλάνησης, που είχε στον πυρήνα του μια αναγεννημένη βερσιόν της Κα Γκε Μπε. Ο Γκλεμπ Παβλόβσκι, που εγκατέλειψε το Κρεμλίνο το 2011, θα μιλούσε αργότερα για μια «ειρωνική αυτοκρατορία»: «Τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται».

Ο νέος ηγέτης είχε τον άνεμο πρίμα: στα πρώτα του χρόνια οι τιμές πετρελαίου – από τις οποίες η Ρωσία εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό – ανέβηκαν απότομα, από 20 δολάρια το βαρέλι το 2000 σε 140 δολάρια το 2008. Ο ίδιος ο Πούτιν και οι δικοί του έβγαζαν κι αυτοί καλά λεφτά – σύμφωνα με εκτιμήσεις της ρωσικής έκδοσης του *Forbes* απέκτησαν μέσα σε λίγα χρόνια περιουσίες μεταξύ 25 εκατομμυρίων και 9 δισεκατομμυρίων.

Έτσι ο Πούτιν εδραίωσε μέσα σε λίγα χρόνια μια σύγχρονη παραλλαγή της μεσαιωνικής ηγεμονικής εξουσίας, μια «νεοφεουδαρχική δουλοπαροικία» σύμφωνα με τον ρωσολόγο Χίμπερτ Σμέιτς: μπορούσες να έχεις αγαθά στην κατοχή σου, αλλά σε τελική ανάλυση όλα όσα είχες δεν ήταν παρά τιμάρια που ο ηγεμόνας στο Κρεμλίνο μπορούσε να χαρίζει και να παίρνει πίσω κατά βούληση. Αυτό ίσχυε για όλους, και ειδικότερα για τους πλούσιους και ισχυρούς ολιγάρχες που ο Πούτιν, έπειτα από μερικές οδυνηρές φορολογικές επιδρομές, κατάφερε να δα-

μάσει με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποίησε τη δεκαετία του ενενήντα για τη μαφία της Αγίας Πετρούπολης. Αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του κάλεσε τους σημαντικότερους Ρώσους «επιχειρηματίες» στην ντάτσα του και τους πρότεινε ένα ντιλ που αργότερα θα περνούσε στην ιστορία ως η Συμφωνία του Μπάρμπεκιου: μια νέα αρχή, μια καινούργια σελίδα, χωρίς ενοχλητικές ερωτήσεις εκ μέρους των αρχών, χωρίς έρευνες για την πηγή των περιουσιών τους, και σε αντάλλαγμα γ' αυτή την «καινούργια σελίδα» η υπόσχεση απόλυτης αφοσίωσης στον Πούτιν. Με την πολιτική δεν επιτρεπόταν πλέον να ασχοληθούν. Όπως είπε ένας εκ των παρόντων: «Ο καθένας κατάλαβε τι του πρόσφερε: κάτσε φρόνιμα, μείνε πιστός, κάνε αυτό που θέλει το Κρεμλίνο, αλλιώς θα σε πηδήξουν για τα καλά οι άντρες του Πούτιν». Οι ολιγάρχες είχαν γίνει «πολυτελείς υποτελείς».

Αυτό το σύστημα διάβρωσε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Αξιώματα, θέσεις και επίσημες διοικητικές δομές είχαν όλο και λιγότερη σημασία μέσα στον ρωσικό κρατικό μηχανισμό, σημασία είχαν κυρίως οι προσωπικές σχέσεις και οι μορφές προστασίας – που παρεμπιπτόντως μπορούσαν να αλλάξουν ανά πάσα στιγμή σε τούτη την «ad hoc κρατία». Το Κρεμλίνο άλλωστε δεν πλήρωνε τους υποτελείς, δημιουργούσε κυρίως «ευκαιρίες». Τα συνηθισμένα δικαιώματα ιδιοκτησίας παρέμεναν επίσης σχετικές έννοιες. Είχαν πάντα σχέση με την αφοσίωση σε μια ανώτερη δύναμη, κι αυτό άγγιζε όλα τα στρώματα της κοινωνίας. Αν έκανες μπίζνες στη Ρωσία του Πούτιν χωρίς «στέγν», μπορούσες να το ξεχάσεις – είτε επρόκειτο για πετρελαϊκή εταιρεία είτε για συνοικιακό μαγαζί. Τι κι αν είχες όλο το δίκιο του κόσμου με το μέρος σου, δεν είχε σημασία: η εφορία σου έστελνε ένα εκκαθαριστικό ότι δήθεν χρωστούσες ένα ιλιγγιώδες ποσό και ορμούσε, αχυράνθρωποι έκαναν κατάσχεση του διαμερίσματός σου ή της επιχείρησής σου με τη βοήθεια ενός διεφθαρμένου δικαστή, με λίγη γκίνια κατέληγες ακόμα και στη φυλακή. Χωρίς προστάτη μπορούσες να το ξεχάσεις, και φυσικά αυτή η εξάρτηση έπρεπε να επιδεικνύεται ποικιλοτρόπως.

Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπιζόταν ο τύπος. Στις 14 Απριλίου του 2001 ένοπλες μονάδες εισέβαλαν στο κτίριο του ανεξάρτητου καναλιού NTV, του παραγωγού της σατιρικής εκπομπής κουκλοθεάτρου *Κούκλοι*. Το πρόγραμμα ήταν εξαιρετικά δημοφιλές, εκατομμύρια Ρώσοι κάθονταν κάθε εβδομάδα μπροστά στο χαζοκούτι για να δουν πώς οι *Κούκλοι*

έπαιρναν στο ψιλό τους ηγέτες στο Κρεμλίνο. Πολύ σύντομα ο Πούτιν παρενέβη, μερικοί δισεκατομμυριούχοι του περιβάλλοντός του πήραν τον έλεγχο του καναλιού, σκότωσαν τους Κούκλους, και η άρτι κατακτηθείσα ελευθερία του τύπου κιάλας φιμώθηκε ξανά. Αυτή ήταν η αρχή. Γύρω στο 2008 το 90 τοις εκατό των ρωσικών μίντια βρισκόταν άμεσα ή έμμεσα υπό τον έλεγχο του Πούτιν: τηλεοπτικοί συντάκτες λάμβαναν «άνωθεν» εντολές για τις ειδήσεις της ημέρας, ρεπόρτερ δέχονταν επίσκεψη της μυστικής υπηρεσίας αν το είχαν παρακάνει, ενίοτε μάλιστα κάποιος δημοσιογράφος βρισκόταν δολοφονημένος.

Η οικονομία γνώριζε μια εκρηκτική ανάπτυξη, με 7 τοις εκατό ετησίως. Και κάθε βράδυ τα τηλεοπτικά κανάλια ζητωκραύγαζαν, σε έναν διακριτικό συνδυασμό παλιού σοβιετικού ελέγχου και δυτικής ψυχαγωγίας, και στον πρωταγωνιστικό ρόλο ξανά και ξανά ο σούπερμαν Πούτιν: αυτός ο πρόεδρος ήταν επιτέλους και πάλι ο πρόεδρος της «σταθερότητας», αυτός ο «αποτελεσματικός ηγέτης» ήταν η απάντηση στη «σύγχυση και το μισοσκόταδο» της δεκαετίας του ενενήντα, όποιος αντιστεκόταν στον πρόεδρο ήταν εχθρός που αντιστεκόταν στη «σταθερότητα». Αργά άρχισε έτσι να διαγράφεται το περίγραμμα μιας κλεπτοκρατίας, καλυμμένης από ένα λεπτό στρώμα δημοκρατικής ρητορικής. «Σταθερότητα», «αποτελεσματικός», αυτά ήταν τα νέα μάντρα.

6

Στο μεταξύ, οι περισσότεροι άνθρωποι στο Κίρκενες δεν ασχολούνταν με την πολιτική, ούτε όταν επρόκειτο για τη νέα Ρωσία. Ο Τόμας Νίλσεν όμως ασχολούνταν. Έπαιρνε την αποστολή του ως τοπικού δημοσιογράφου πολύ σοβαρά, κι ας δούλευε *in the middle of nowhere*^{*}. Συνέχιζε να θέτει ερωτήματα: για το κλίμα, για τη Ρωσία, για το μέλλον της Θάλασσας Μπάρεντς. «Η Νορβηγία είναι εθισμένη στο πετρέλαιο, περισσότερο κι από τη Ρωσία. Δεν θα ήταν καλύτερο αν κατευθύναμε αυτές τις τεράστιες επενδύσεις προς πράσινα πρότζεκτ;»

* Αγγλικά στο πρωτότυπο: στη μέση του πουθενά.

Είχε το γραφείο του σε ένα κτίριο που στέγαζε πολλές επιχειρήσεις. Εκεί έφτιαχνε, μαζί με έναν και μοναδικό συνάδελφο, *The Independent Barents Observer*, την καθημερινή διαδικτυακή εφημερίδα για ολόκληρη αυτή την αρκτική περιοχή, σε δύο εκδόσεις, μια αγγλόφωνη και μια ρωσική. Στον τοίχο κρεμόταν ένας χάρτης του Βόρειου Πόλου με τις λέξεις κλειδιά του πιστεύω της εφημερίδας: «Αρκτική» «Δικαιοσύνη» «Αντικειμενικότητα» «Ανεξαρτησία» «Υπευθυνότητα» «Μέλλον».

Για τα ίδια τα σύνορα δεν πολυσκοτιζόταν, εδώ και χρόνια επικρατούσε πouxία. Ανπouxούσε όμως τα μάλα για τις λεγόμενες υβριδικές συγκρούσεις που κι εδώ γίνονταν όλο και πιο συχνά, όπου δημιουργούνταν μια ασαφής θολή κατάσταση μεταξύ πολέμου και ειρήνης: «Όλες αυτές οι ρωσικές απόπειρες να αποσταθεροποιήσουν την κατάσταση, να βάλουν τέλος στην ειλικρίνεια σ' αυτή την ακριτική περιοχή και να κλείσουν το στόμα των ανεξάρτητων μίντια, όλα αυτά έχουν κάποια σχέση».

Μια επιλογή από τίτλους της *Independent* κατά το φθινόπωρο του 2018 και την άνοιξη του 2019: «Οι δύο μεγαλύτερες ρωσικές πετρελαϊκές εταιρείες για τον τερματικό σταθμό πετρελαίου στην Αρκτική». «Φινλανδός επιθεωρητής πυρηνικής ασφάλειας συνελήφθη – διαπλοκή συμφερόντων;». «Οι παγετώνες που λιώνουν στη Νόβγια Σέμλια περιέχουν υπολείμματα πυρηνικών δοκιμών». «Ειρηνικοί διαδηλωτές διαμαρτυρήθηκαν μπροστά στο κυβερνητικό κτίριο στο Μούρμανσκ». «Κοίτασμα πετρελαίου στον Πόλο ενδεχομένως μεγαλύτερη ρωσική ανακάλυψη των τελευταίων 30 χρόνων». «Πεντάγωνο προειδοποιεί για κινεζικά υποβρύχια στην αρκτική περιοχή». «Τώρα μπορείς να κάνεις τον γύρο του πόλου με πλοίο για 50.000 ευρώ».

Ο Νίλσεν κι οι συνάδελφοί του εργάστηκαν για χρόνια για την *Barents Observer*, η οποία χρηματοδοτούνταν από μια τοπική νορβηγική κοινοπραξία. Το 2015 τα αφεντικά τους, υπό την πίεση των Ρώσων και της FSB, αποφάσισαν να περιορίσουν την ελευθερία της *Εφημερίδας*. Όλοι οι δημοσιογράφοι παραιτήθηκαν και ξεκίνησαν ένα καινούργιο, ανεξάρτητο διαδικτυακό μέσο. Από τότε συντηρούνταν από δωρεές και εισφορές από επιχειρήσεις. Η FSB ανταπέδωσε αμέσως το χτύπημα. Στον Νίλσεν απαγορεύτηκε η είσοδος στη Ρωσία. Πρωτίτερα ο πρόξενος στο Κίρκενες τον είχε ήδη αποπάρει: «Η Μόσχα δεν χαίρεται μ' αυτά που γράφεις».

Στη συνέχεια και η ανεξάρτητη *SeverPost* στο Μούρμανσκ βρήκε τον μπελά της. Στη Ρωσία μια βροχή από ασαφείς αξιώσεις και πρόστιμα σήμαινε συνήθως την αρχή του τέλους. Ο Νίλσεν είπε: «Όλα δείχνουν πως οι ρωσικές υπηρεσίες ασφαλείας έχουν στο στόχαστρο την τοπική συνεργασία στην αρκτική περιοχή. Αυτή πρέπει να αποδυναμωθεί, ίσως μάλιστα να τιναχτεί στον αέρα».

Ανψυχούσε, και ως δημοσιογράφος. «Έναν κλασικό πόλεμο μπορείς να τον περιγράψεις μια χαρά ως δημοσιογράφος. Υπάρχουν μετακινήσεις στρατευμάτων, επιθέσεις, μάχες. Είναι πολύ πιο δύσκολο να παρατηρείς υβριδικούς πολέμους».

Αλλά ήταν αποφασισμένος: «Αυτή είναι η δουλειά μας εδώ: να κοιτάμε, ν' ακούμε, να ερευνούμε, να θέτουμε ερωτήματα. Παρ' όλες τις επιπλοκές. Δεν υπάρχει άλλη λύση».